

„GHETTO V NICH“

Helena Krejčová

Pod vlivem Velké francouzské revoluce a jejích myšlenek a hesel o svobodě a rovnosti se v Evropě otevírala ghetta. Na základě osvícenských reforem Josefa II. se i v českých zemích židé dostávali na roveň ostatnímu obyvatelstvu. Za zrušení ghettové uzavřenosti byli židé nuceni, ale i ochotni přijmout císařovu germanizační politiku, a stát se tak vlastně nositeli germanizačního úsilí rakouských panovníků v Čechách. Tato skutečnost měla dalekosáhlé důsledky, neboť právě poněmčení, vedle jiných přetrvávajících odlišností, spjatých s ritem a způsobem života a obživy v ghettu, přineslo v pozdějších dobách českým židům nemalé problémy, které se velmi těžce překonávaly. Jazyková otázka nebyla totiž v Království českém pouze otázkou Čechů a Němců, ale zhruba od 70. let se stala i záležitostí židů, kteří se rozštěpili do dvou táborů asimilantů. Podobně, jako byli k sobě nesmiřitelní Češi a Němci, stávali se navzájem nesmiřitelní i čeští, němečtí, a později ještě i sionističtí židé v Čechách. Jejich vzájemná nesnášenlivost měla však přece jen ještě jiné zabarvení, neboť různá protizidovská vystoupení v nich čas od času znovu oživovala vědomí sounáležitosti. Všude v západní Evropě otevření ghett urychlilo a dokonalo integraci židů do národů a společností, neboť židé si v té době všeobecně uvědomovali, že je nic, kromě náboženství a pocitu společného utrpení, nespojuje - naopak, že jejich život, myšlení a cítění jsou zásadním způsobem determinovány národy, v nichž žili.

Podobná situace nastala i ve střední Evropě - v Uhrách, a zvláště v Německu, kde byly otázky asimilace nastoleny ve filosofické koncepci Mojžíše Mendelssohna, a k faktické asimilaci tam docházelo v průběhu druhé poloviny 18. století. Spolu s jazykem přijímali Židé i německou vzdělanost a kulturu, ale nezůstalo jen u pasivního přijímání. Naopak, tuto vzdělanost a kulturu nezanedbatelně rozvíjeli a obohacovali.

Nové myšlenkové proudy v Evropě 30. a 40. let 19. století, jež pronikaly i do Rakouska, měli své nadšené zastánce právě mezi židy z Čech, kteří očekávali osvobození lidstva zároveň s emancipací a svobodným vývojem židovstva. V „Mladé Čechii“ se s nimi scházeli a spolupracovali i ti z českých literátů, kteří měli pochopení a sympatie pro jejich snahy. Inspirováni idejemi „Mladého Německa“ šířili židé v české společnosti ideje humanity, rovnosti všech lidí a svobody, Češi na ně naopak působili v duchu národně uvědomovacím, a snažili se je zapojit do českého vlasteneckého života. Je ovšem nutné uvědomit si, že „české“ bylo v mladé židovské společnosti chápáno spíše ve smyslu zemského patriotismu, nikoliv národnostně ve smyslu jazykovém. V duchu tehdejších romantických trendů čerpali témata svých prací z českých dějin a hrdost nad Husem, Žižkou, a pod. naplňovala pýchou jejich „německá srdce“ (M. Hartmann). A je příznačné, že v peripetiích pozdějšího vývoje zůstali všichni, až na S. Kappera, německými autory.

V té době lze hledat kořeny pozdějšího směřování, které od 70. let definitivně rozdělilo židy v Čechách do dvou protichůdných táborů. Neboť kolem poloviny 40. let se v německo-židovských i českých časopisech, hlavně v *Allgemeine Zeitung des Judentums*, v *Orient* a v *Květech*, rozvinula bohatá diskuse o možnosti začlenění židů do slovanského (tím bylo míněno hlavně českého) živlu, obdobně, jako k tomu docházelo již po desetiletí v německých státech. Věnuji se této záležitosti podrobněji, abychom si uvědomili, jaká vyjímečná šance k získání židů pro český národní život se tehdy naskýkala. Hlavními představiteli této diskuse byli David Kuh (jenž pocházel ze staré pražské rodiny, která do dob josefinské germanisace nesla jméno Kráva) a Václav B. Nebeský. Nebyli však sami. V letech 1844-46, kdy diskuse probíhala, se v dvaceti pěti článcích, věnovaných přímo koexistenci Čechů a židů - odhlédneme-li od mnoha dalších článků, týkajících se literatury (ať již kritik nebo otištěných děl) - poměrně dost autorů pod různými šiframi a pseudonymy vyjadřovalo nejen k emancipaci židů, která zde hrála druhořadou roli, ale přímo k jejich asimilaci do českého národa, a to na základě jazykovém. Bylo zdůrazňováno, že v době, kdy v Čechách nastává národnostní boj, židé nemohou zůstat neutrální, ale měli by znát a pěstovat český jazyk. Nahlíželo se, že publikování židů v češtině by znamenalo velký přínos pro českou kulturu a vědu, podobně jako tomu je v sousedním Německu. Židé požadovali zavedení výuky češtiny na pražské židovské škole, a byly publikovány zprávy o tom, že v různých krajích Čech se již židé česky učí, zvláště v Roudnici, kde bylo vyučování češtiny na židovské škole zavedeno, a i dospělí brali kondice češtiny. Dokonce se uvažovalo i o tom, zda by rychlejší a rozšířenější výuce mohlo pomoci používání kralického překladu Bible, ale tato myšlenka na druhé straně vzbuzovala obavy, že studium jazyka na tomto základě by pravděpodobně mohlo vést k vytvoření nového žargonu - jakési české jiddiš. V souvislosti se zájmem o češtinu se hovořilo o „čechemánii“ mezi židy. Byla to také doba, kdy se židovští občané začali zúčastňovat, i když stále ještě sporadicky, českých vlasteneckých podniků, např. Lämmel a Forchheimer přistoupili k Matici muzea českého. Tuto dobu pročeského židovského vzepětí nepřerušily ani protižidovské výtržnosti, které byly v červnu 1844 vyvolány dělnickými bouřemi v továrnách u bratří Porghešů a Epsteina.

Úvahy o asimilaci židů k Čechům se snažil konkrétně naplnit právě Kapper, když roku 1846, jako první žid, vydal česky psanou básnickou sbírku *České listy*. Propagaci této knihy se již rok před vydáním věnoval Nebeský, který některé básně sbírky otiskoval v *Květech*, psal zprávy o autorovi a o přípravě a tisku knihy. Sbírka byla rozdělena do třech částí. Obsahem nejdůležitější a také nejrozsáhlejší byla nazvána *Synům mého kmene v Čechách* a Kapper se v ní zabýval emancipací, svobodou a rovností židů. Celé toto úsilí skončilo ovšem naprostým krachem.

Někteří kritici, např. J.E. Vocel, knihu ocenili a hodnotili kladně, ale naprosto negativně ji přijal Havlíček Borovský, a to jak z hlediska literárního (i když jak sám ke konci svého článku uváděl, do estetického hodnocení se pouštět nechtěl), tak i - a to bylo nejdůležitější - z hlediska národnostního. Odmítl Kappera jako českožidovského vlastence, kladl na něj větší požadavky,

než na své nejbližší přátele. Požadoval, aby Kapper, chce-li se stát českým vlastencem, přestal publikovat v němčině, což bylo tehdy v českém prostředí běžné (vždyť i Palacký zveřejňoval své *Dějiny národu českého* zatím pouze německy). Lze se domnívat, že Havlíček touto recenzí reagoval především na zmíněnou diskusi o asimilaci židů, a že právě ta hrála v Havlíčkově vystoupení proti Kapperovi největší roli. Vlastně tuto diskusi na dlouhá léta přerušil formulováním základního požadavku, aby žid, chce-li být Čechem, přestal být židem. Ale ani splnění tohoto kategorického požadavku, který ve svých důsledcích odpíral právo židům na jejich vlastní víru, nepovažoval Havlíček za prospěšné ani pro český národ ani pro židy, a doporučoval židům, chtějí-li se asimilovat, aby se připojili k Němcům.

Havlíčkově odmítavé stanovisko vyvolává dodnes diskuse, zda byl Havlíček antisemita. Bylo to tak konec konců pochopeno již tehdy, když otevřeným dopisem v *Květech* vystoupil proti Havlíčkovi na Štědrý den 1846 Karel Štorch a obvinil ho těmito slovy: „Vaše uvítání jeho díla nemělo nic, než hanu na něj, že je žid, a na židy vůbec metati... hanbu z toho nesete ovšem Vy, fanatiku 19. století“. Domnívám se, že Havlíčkově vystoupení jako antisemitské hodnotit nelze. Vyjádřil v roce 1846 pouze objektivní nemožnost asimilace v Čechách - a to především kvůli neschopnosti Čechů asimilaci přijmout, neboť jazykově český národ nebyl ještě schopen absorbovat cizí prvek, a to na rozdíl od silných a už konstituovaných národů západní a střední Evropy, kde asimilace nebyla považována za cosi destruktivního, za národnost ohrožující jev, ale byla naopak chápána jako obohacující element. V zemích Koruny české byla situace složitější. Pozvolna se ustavující česká společnost nebyla natolik vyspělá a pevná, aby do svého středu dokázala začlenit své židy. Až v okamžiku, kdy byl český národ nejen jazykově, ale i ekonomicky (i když zdaleka ještě ne politicky) dostatečně silný, byl schopen českožidovskou asimilaci nejen tolerovat, ale především ve svých špičkách i přijímat a podporovat.

Ostatně sám Havlíček se k židovské problematice ještě jednou vrátil. Stanovisko Havlíčka-nacionála se ukázalo být neudržitelné především pro Havlíčka-liberála. Když se po oktrojírce, která uzákoňovala emancipaci židů, v české společnosti proti židům vystupovalo, uveřejnil roku 1850 ve *Slovanu* svůj definitivní a nutno říci, že mnohem tolerantnější a spravedlivější úsudek o židovské otázce. Nejen že emancipaci hájil, ale naléhal na Čechy, že musí odstranit tisícileté křivdy páchané na židech, a to především ve svém vlastním zájmu, neboť emancipace by Čechům jako národu prospěla „jakož musí prospěti každá spravedlivá věc“. A co víc, apeloval na židy, aby se nechovali ke své *otčině* jako cizinci. V této jeho výzvě zdá se být implicitně vyjádřen požadavek asimilace. (Změna Havlíčkova postoje se projevila i v jeho pravopise, neboť nahradil Ž ve slově žid malým písmenem, a dokonce v okamžicích nejsmířlivějších je nazývá izraelity.)

Tento Havlíčkův hlas neměl již ovšem tu váhu, jako jeho vystoupení před necelými pěti lety. Od té doby se také mnoho změnilo. Vývoj politických událostí a stále se zvětšující rozkol Čechů a Němců od dob Frankfurtského parlamentu vedly k tomu, že židé z Čech se připojili na stranu liberálních Němců, v té době skutečně svobodomyšlných a pokrokových,

kterí hájili myšlenky, k nimž se židé upírali a s nimiž se ztotožňovali. Mnozí z židů, hlavně jako novináři, se postavili do čela tohoto německého liberálního proudu a stali se tak přímo exponenty německé politiky (a zároveň i ekonomiky). Později se k tomu přidružila ještě ta důležitá okolnost, že židovský asimilační trend podpořila vláda, vůči níž židé pociťovali nemalý vděk za ústavu z roku 1867, která jim zaručovala naprostou právní rovnoprávnost. Navíc si získali jejich velké uznání Němci za to, že se v této zákonodárné činnosti velmi exponovali - a to za politické abstinence českého národa.

Zdalo by se, že tím byl problém asimilace židů v Čechách jednoznačně vyřešen ve prospěch Němců. Skutečnost, že tomu tak nebylo, byla zapříčiněna několika důležitými okolnostmi. Za prvé byl již dávno odbourán germanizační nátlak s tresty vysokých pokut, ztráty majetku či hrozby vypovězení. Dále otevření ghett, které židům přineslo možnosti svobodného stěhování a pohybu, vedlo k tomu, že obyvatelé úzce uzavřených enkláv, odkázaní dříve na intenzivní styk pouze mezi sebou, se roztrousili po celém území Čech. Němčina jako komunikační prostředek by v čistě českých či smíšených oblastech pak vlastně vytvářela nová, soukromá ghett - vedla by k novému vyčlenění ze společnosti na jazykovém základě. Do židovských rodin tedy postupně pronikala čeština. Konečně dalším, velmi důležitým momentem byl fakt, že židé mohli zakupovat půdu. Vztah k půdě, nepřenositelnému majetku, vyvolává pocit zakořenění a sounáležitosti nejen s místem, ale i okolní pospolitostí. Všechny tyto okolnosti, které napomáhaly postupnému začlenění židů do života českých obcí, vedly zároveň k tomu, že i na české straně se zachovalo vědomí odlišnosti židů od Němců.

A tady lze patrně hledat přirozené kořeny českožidovského asimilačního hnutí, umocněné navíc ještě tím, že v 70. letech opouštěli české školy první židovští abiturienti, studenti, kteří si v důsledku výchovy na těchto školách uvědomovali na jedné straně ono hrozné, potenciální ghetto osobního odcizení a na straně druhé i české vlastenectví a svou sounáležitost s českým národem. Byli to právě tito studenti, kteří se během studií na pražských vysokých školách spojili a vytvořili první českožidovskou organizaci - Spolek českých akademiků židů - jejímž cílem bylo šířit lásku k české vlasti a mateřskému českému jazyku mezi židy v Čechách. Rokem 1876 můžeme tedy datovat počátek organizovaného (tedy nikoliv spontánního, jako před 30 lety) českožidovského hnutí u nás. Zakladatelská generace je v první fázi, která trvala zhruba do konce století, upevnila organizačně i programově. Českožidovskou otázku řešila jako jazykovou, kulturní a národní asimilaci. Jednalo se jí tedy o sžítí židů s českým národem a o překonání důsledků josefinské germanizace, která židy od české společnosti oddělila.

Českožidovské hnutí ale v sobě neslo nejen obecné, ale i čistě specifické rysy asimilace. Mezi nejobecnější rysy patřilo, že se židé rozhodli, podobně jako tomu bylo všude jinde u asimilantů, přihlásit k národu, uvnitř kterého se narodili a žili. Toto rozhodnutí spočívalo na svobodné vůli přijmout jazyk toho kterého národa a spoluvytvářet s ním společnou kulturu, hospodářství a politiku. Dalším obecně platným rysem bylo, že museli překonávat hradby předsudků uvnitř své i okolní společnosti - tedy bourat ta nejpevnější z ghett - ghett v duších.

Českožidovská asimilace měla však i několik svých specifik. Čeští židé především neasimilovali z původního ghetta, nepoužívali již svůj původní jazyk, ale vzdávali se jazyka a kultury, které terpve nedávno přijali. Dále, nositeli a šířiteli českožidovské myšlenky byli studenti, kteří důvěrně znali a chápali problematiku obou etnik a navíc byli pro českou společnost jako vzdělanci akceptovatelnější. Ojedinělé bylo českožidovské hnutí tím, že čeští židé se rozhodli asimilovat k národu potlačovanému, což je v dějinách asimilací svým způsobem unikátní. Dodnes to svědčí o tom, že síla jejich přesvědčení skutečně pramenila z vnitřní nutnosti, z prožitého pocitu sounáležitosti k češství, a o upřímnosti jejich rozhodnutí. Tím tragičtěji na nás i dnes působí tehdejší výčitky Čechů, ostatně desetiletí tradované, že židé se k nim přidali ze zjištěných důvodů.

Od samého začátku museli čeští židé působit na dvě strany. Jednak byli nuceni přesvědčovat své souvěrce, aby se zbavili předsudků vůči více méně nepřátelskému okolí. Museli je přesvědčovat o smyslu asimilace a vzbudit v nich upřímný zájem o ni. Zároveň ovšem působili i v české společnosti. Museli přesvědčovat Čechy, že židovské snahy jsou míněny opravdově, museli Čechy zbavovat jejich předsudků a ghett. V tom jim napomáhaly i mnohé významné české osobnosti, které je podporovaly nejen morálně, ale i hmotně. Postoje těchto osobností vlastně ovlivňovaly smýšlení české společnosti ve větším měřítku než samotní židé. To mělo na druhé straně zpětný vliv na židovskou společnost, neboť tak v ní byl vzbuzován pocit, pro uskutečnění asimilace důležitý, že Češi o jejich zapojení a spolupráci stojí. A zde, ve vzájemné provázanosti, byl zase zdroj intenzivního působení na Čechy, jimž židé konkrétními činy dopomohli např. k získání některých důležitých poslaneckých mandátů na úkor Němců. Díky židům se rozšiřoval také český vliv v rámci Obchodních a živnostenských komor, který vedl k rozvoji národní české ekonomiky.

Zpočátku byl růst hnutí pomalý, ale zvláště v 90. letech dosáhli čeští židé značných úspěchů. Vznikaly další českožidovské organizace a rozvíjela se tak organizační struktura hnutí, které se rozšířilo nejen územně, ale zasahovalo čím dál tím hlouběji do života židovské společnosti.

Zároveň však v 90. letech narůstaly i obtíže, které slibný rozvoj asimilace brzdily. Měly na to určující vliv především tři faktory. Prvním z nich byl vznik a vývoj sionistického hnutí, v němž čeští židé viděli ohrožení svých snah, neboť sionisté vycházeli z přesvědčení, že neohroženo na rozdíl od území a jazyků, všichni židé jsou součástí jednoho národa. Sionismus asimilanty zpočátku příliš neohrožoval, nebyl chápán jako nebezpečný pro smýšlení českých židů. Jeho nebezpečnost viděli v tom, že ho budou akceptovat Češi, neboť asimilantům se nikdy nepodařilo úplně přesvědčit českou společnost o oprávněnosti svých snah a židé byli i nadále její velkou částí považováni za cizí element.

Jako daleko nebezpečnější bylo pociťováno narůstání antisemitismu v Čechách, které znamenalo pro rozvoj českožidovského hnutí velkou brzdu a navíc napomáhalo rozmachu sionistického hnutí na úkor asimilantů (a to jak českých, tak německých, zvláště po známých vystoupeních v letech 1897 a 1899).

Snad nejdůležitějším faktorem však byla myšlenková krize v samotném českožidovském hnutí, pramenící z toho, že hnutí po třicet let setrvalo na stejných výchozích pozicích a již zastaralých základech. Zvláště mladá českožidovská generace, která se narodila asimilovaným rodičům, neviděla již smysl života v „planém vlastenčení“ a vlastní češství a židovství bylo pro ni něčím přirozeně daným a bytostným. Proto hledala nová ideová východiska řešením židovské a českožidovské otázky. Klíčovým momentem pro tříbení názorů byl českožidovský vztah k mladočechům, ke kterým se zakladatelská generace, až na pár staročeských výjimek, hlásila. V 90. letech se dostala i mladočeská strana do krize, zapříčiněné nejen vleklými českoněmeckými jazykovými a státoprávními spory, ale i narůstáním společenských konfliktů. K zastírání vlastní nemohoucnosti a neschopnosti jí posloužily protizidovské kampaně, na nichž sama měla podíl. Část českých židů, především starší generace, založila po přelomu století Svaz českých pokrokových židů, ve kterém se sdružovali stoupenci Masarykovy realistické strany a také mnozí sociální demokraté.

Tříbení názorů a hledání východisek z myšlenkové krize v českožidovském hnutí měla napomoci nová diskuse o asimilaci. Při příležitosti 30. jubilea Spolku českých akademiků židů se čeští židé obrátili na českou veřejnost - politiky, vědce, a literáty s otázkou, co soudí o asimilaci a antisemitismu. Nevíme, kolik českých respondentů na tuto anketu reagovalo, v *Českožidovských listech* bylo postupně otištěno 25 odpovědí. Za dvacátého šestého můžeme považovat Emanuela Chalupného, který o odpovědích respondentů referoval v *Přehledu*. Dva z dotazovaných byli židé. Je zřejmé, že takto pojatá anketa a poměrně malé množství otištěných odpovědí nám nedává objektivní obraz o celkovém názoru na českožidovskou problematiku ve společnosti, ale spíše mnoho napoví o samotných odpovídajících, o jejich názorech a pohnutkách. Je zarážející, jak u mnoha z nich, pod líbivými slovy probleskuje jejich skutečné smýšlení, jemuž dal příhodný název Egon Hostovský - *ghetto v nich*.

Politiků odpovědělo šest, pět mladočechů a jeden staročech. Otázku asimilace zodpovídali většinou kladně. Dostál a Houra ji považovali za prospěšnou, první pro obě etnika, druhý zvláště pro Čechy, a to hlavně v ekonomice, kde se mají Češi od židů hodně co učit, ale i z důvodů politických. Krejčí a Zátka se vyslovili rozhodně pro asimilaci, Zátka navíc doporučoval smíšené sňatky, které by ji urychlily. Pippich viděl v Židech jinou rasu, a proto se vyjadřoval k jejich asimilaci v Čechách poměrně skepticky. Zdálo se mu nereálné uvažovat o asimilaci židovského obyvatelstva jako celku, ale v asimilaci jednotlivců věřil a viděl ji jako žádoucí. Také u něho hrály ekonomické a politické faktory důležitou roli. Nápadně odlišná je odpověď Heroldova. V obšírné odpovědi lze vyčíst, že židovství je pro něho především otázkou náboženskou, se kterou je silně propojena údajně nebezpečná vnitřní organizace židovstva. Židé jsou pro něj jiní rasově, původem i národností. Zbaví-li se toho nejhoršího, co na nich je, tedy náboženství, budou schopni asimilace, což by pro ně bylo velmi prospěšné a „odpovídalo by to modernímu nazírání“. Soudil, že židé se musí cítit v celém svém politickém, veřejném a národním životě nejen Čechy, ale Slovany!

K antisemitismu se politici stavěli v podstatě odmítavě, každý z jiných důvodů. Dostál ho chápal jako problém ekonomický, viděl v něm nenávist vůči továrníkům, a mimoto, podobně jako Krejčí, nevěřil, že by byl obecně rozšířený, soudil, že jeho nositeli byli jednotlivci a ne společnost jako celek. Hora se k problému nevyjádřil. Zátka tento jev příliš neodsuzoval, vnímal jej jako obranu slabého před silnějším (snad ho rovněž chápal na ekonomickém základě), ale každý Žid by měl, podle něho, v tomto ohledu být posuzován jednotlivě, a ne židovstvo jako celek. Herold viděl podstatu antisemitismu v mezinárodním rázu židovstva, chápal ho opět jako záležitost náboženskou, a tvrdil, že v Čechách, „kde není smysl pro konfesijní zápasy“, ztratí antisemitismus živnou půdu, až dojde k odbourání národního protiventství Židů, tedy jejich víry.

Politici jako celek, až na Herolda, vyjadřovali asimilaci podporu a vyzdvihovali asimilační snahy *Spolku*. Chápali asimilaci jako prospěšnou, a to pro židy i pro Čechy. Z jejich odpovědí vyplývá, že si uvědomovali užitečnost asimilace pro český národ nejen v ohledu politickém, ale zvláště v oblasti ekonomické, v níž spatřovali velkou českou slabinu. V ekonomice vidělo i několik z nich podstatu antisemitismu. Většinou se domnívali, že antisemitismus není v širokých vrstvách zakořeněn, že jeho nositeli jsou jednotlivci. Zde je zajímavé, že žádný z nich nechápal otázku asimilace jako problém kulturní, a že ji také nikdo z nich nestavěl jako záležitost ryze jazykovou.

Další skupinou respondentů byli novináři a spisovatelé. Diskuse se jich zúčastnilo sedm, osmým byl Chalupný. Jejich pohled na asimilaci byl většinou vstřícný, ale nebyl prost vědomí její složitosti. Harmach a Hilbert chápali její prospěšnost pro Čechy. Podle Harmacha byla její brzdou nevzdělanost českého národa. Hilbert se obával, že zisk pro českou stranu bude zároveň znamenat ztrátu pro židy, neboť je vůči nim mezi českým obyvatelstvem nedůvěra a odpor, a oni se v důsledku asimilace ocitnou v izolaci od svých souvěrců jinde. Proto viděl židovské východisko v sionismu: „Kdybych se narodil židem, možná bych nebyl tím, kým Vy, nýbrž - sionistou“. K sionistickému stanovisku se vlastně přiklonil i Machar. Ten otázku zodpověděl lapidárně a svérázně: rád by viděl při sčítání lidu uvedeno v kolonkách: národnost - židovská, řeč - česká, náboženství - ateismus. Pro Kuffnera byla národnost otázkou ideje. Aby bylo asimilace dosaženo, musí silní jednotlivci sdělit ideu většině. Chalupný se vyslovil také pro asimilaci, ale nevěřil v její přílišné rozšíření v důsledku nedůvěry a neupřímnosti na obou stranách. Šikl pouze uvedl, že tato otázka je těžká. Osobitým způsobem odpověděl Štech: žid je hodný a Štechovy názory čtenář pozná z jeho románku *Štěstí Zlatého hroznu*, *Máj*, r. 2. Překvapivá byla odpověď Jiráskova. Chápal Židy jako národní protivníky. Jejich asimilace je pouze vnějšková, a i když proti Čechům nehlasují, hlásí se k nim a podporují jejich národní snahy, duch jejich rodiny není český a proto to jsou cizinci.

K otázce antisemitismu se Jirásek nevyjádřil, ale jeho názory jsou patrné z formulace předcházející odpovědi. Je vůbec zajímavé, že na tuto problematiku reagovali pouze tři

respondenti. Pro Hilberta byla antisemitismus přiznáním strachu, pro Kuffnera záležitostí nacionalismu a pro Šikla předsudkem, který dříve či později padne.

Je příznačné, že literáti a publicisté, na rozdíl od politiků, zdůrazňovali stanovisko kulturní a jazykově národnostní, zatímco hlediska hospodářská a politická v jejich odpovědích chybí.

Třetí, největší skupinu odpovídajících tvořili vědci. Kromě dvou z nich, hygienika a gynekologa, to byli zástupci humanitních oborů: pět historiků a čtyři jazykovědci. První dva, Růžicka a Pawlík, byli zcela jednoznačně pro asimilaci a to především z lidského hlediska, protože hranice a překážky mezi lidmi je třeba odstraňovat. Pawlík zdůrazňoval i prospěšnost asimilace pro český národ, neboť (blíže nekonkretizované) nadání a specifické síly, které českému národu chybí, by mu takto věnovali židé: „Židovský element je cenný pro každý národ“. Zajímavé je, že historici v konečný zdar asimilace nevěřili. Důvody ovšem uváděli různé. Peroutka se domníval, že se asimilace nedá dosáhnout bez pevného vědeckého zdůvodnění. Pro Kadlece byli židé zvláštním národem, jehož podstatou je „exkluzivní národní náboženství“. Pokládal by za ideální, kdyby se židé a Češi sblížili a stali se z nich přátelé a spojenci. Kalousek by uvítal „spodobu“ v jazyce, politickém smýšlení, mravech a obyčejích. Šimák nevěděl, neznal, protože byl zaneprázdněn. Zajímavou a hlouběji založenou odpověď zaslal Bidlo. Ani on nevěřil v konečný úspěch asimilace, která by ve sféře ekonomické a duchovní přinesla Čechům velmi mnoho. Židům v tom brání jejich realismus (i když ani idealismus jim není cizí), ale hlavně internacionální založení a tradičně solidární orientace, tentokrát velkého kapitálu. Zde viděl hlavní překážky, které národy ekonomicky a kulturně méně pokročilé, především Slované, pociťují velmi silně. Nejednoznačné stanovisko k asimilaci vyjadřovali i jazykovědci. Jarník se k problematice odmítl vyslovit, protože ji neznal, a věnoval se pouze činnosti *Spolku* ve studentském hnutí. Groh pokládal asimilaci za možnou, bude-li založena na židovské upřímnosti. Krejčí v ni nevěřil, neboť židovství chápal jako záležitost rasovou, ale vyslovil se pro akomodaci. Poslední z jazykovědců byl Arno Kraus, který za svých studií několik let aktivně pracoval v českožidovském hnutí. Tuto skutečnost zdůrazňují proto, že Kraus zaujal k otázce asimilace naprosto pesimistický postoj a nevěřil v ni. Soudil, že naprosto neasimilovatelný je venkov stejně jako skutečně věřící lidé. Aby byla asimilace proveditelná, museli by matrikoví židé přijmout křesťanství. A hromadné pokřtění židů bylo pro Krause nepřijatelné. Jeho názor na obsah křesťanství a židovství najdeme ve větě: „Jsou vyznání křesťanská, která činí pranepatná nároky na oběť intelektu“.

K otázce antisemitismu se opět většina odpovídajících nevyslovila. Jeho bytostným odpůrcem byl Krejčí, který ho chápal jako produkt politiky lží, za jejímiž hesly se skrývají obchodní zájmy. Jako výsledek ekonomických procesů pojímal antisemitismus i Bidlo. Podle Kalouska by antisemitismus překonala asimilace (v níž vlastně nevěřil) a podle Groha židovská upřímnost. Pro skeptického Krause byl antisemitismus nevykořenitelný.

Posledním respondentem byl Josef Kohn-Korn, žid, který před svým odjezdem do USA, kde žil již deset let, působil v českožidovském hnutí. Tomuto americkočeskožidovskému

magnátovi už připadala celá diskuse o asimilaci jako něco absurdního. Dodnes obecně platné stanovisko, které zaujal k asimilaci a nacionalismu, je vyjádřeno těmito slovy: „Přeji sobě, aby oživnul národní duch český k dokonalé výši svobody, která jest co nejužší spjata s poctivostí a šlechetností vůči každému, a aby tentýž národní duch český žil ve všech židech v našich rodných vlastech, aby nebyl nikdo zkracován ve svých právech a nikomu udíleny nebyly zvláštní privileje, aby v sousedu viděl každý svého bratra, nechť jest to žid neb křesťan, pak budete všickni Čechové a dobří vlastenci - a asimilace - kdo se bude po ní tázat?“

Byl to názor, který nebyl v Čechách nikdy plně realizován. Ukončil diskusi o česko-židovské asimilaci a antisemitismu z roku 1906. Touto diskusí jako by také končila jedna etapa českožidovského hnutí. Nastupující mladší generace kladla už hlavní důraz na otázky etické a mravní. Šlo tedy o židy, pro které je české pojmání skutečnosti přirozenou věcí, ale uvědomují si, že jejich život je svým způsobem komplikován, a proto se pro ně českožidovská otázka stává otázkou náboženskoetickou. Češství nechápou jako problém jazyka a národnosti, ale vidí podstatu v duchovní úrovni a kultuře.

Ráda bych tento zdlouhavý referát zakončila slovy snad největšího českožidovského myslitele Jindřicha Kohna: „Největší tvůrčí nadějí lidstva je lidství“. Tuto ideu můžeme chápat jako odkaz našich českých židů.